

De dilemma's van dynamische veiligheid voor bewaarders

HANNE TOURNEL*
PHILIPPE KENNES**

ABSTRACT

Gevangenis­sen zijn onderhevig aan heel wat maatschappelijke en politieke veranderingen, die niet zelden sterke repercussies hebben op het werk van bewaarders. Een illustratie hiervan vinden we in de toenemende nadruk op dynamische veiligheid. Verschillende gevangenis­analyses hebben immers aangetoond dat de veiligheid in een gevangenis niet beperkt kan blijven tot het inzetten van materiële beveiliging, maar daarentegen aangevuld moet worden met de even belangrijke dynamische veiligheid, gesteund op constructieve relaties tussen gedetineerden en personeel. Deze evolutie draagt bij tot de huidige complexe opdracht waar bewaarders vandaag voor staan. Het uitbouwen van een dynamische veiligheid vergt immers veel meer van een bewaarder dan het louter openen en sluiten van deuren. Dit artikel stelt zich dan ook tot doel om hoofdzakelijk de rol van de bewaarder inzake dynamische veiligheid in kaart te brengen en alzo een blik te werpen op een belangrijk deel van hun complexe opdracht. Hiertoe worden aan de hand van voorbeelden enkele dilemma's van dynamische veiligheid duidelijk gemaakt waarmee bewaarders kampen in de praktijk.

Kernwoorden: Dynamische veiligheid – gevangenisregimes – bewaarders – dialectiek van controle – passieve veiligheid

1. INLEIDING

Gevangenis­sen zijn traditioneel omschreven als totale instituties, waarin de machts­structuur piramidaal, hiërarchisch en bureaucratisch gestructureerd is (Goffman, 1961). Dit betekent voor de bewaarders¹ dat zij verticaal onder de macht van de directie staan, maar ook een duidelijke machts­positie hebben ten opzichte van de gedetineerden, die hen steeds gehoorzaamheid verschuldigd zijn. Binnen Europa kunnen we stellen dat gevangenis­sen de laatste jaren echter een evolutie ondergaan van een 'totalitaire' naar een zogenaamde 'postautoritaire' gevangenis, waarin het gezag meer horizontaal gestructureerd is, zowel voor de directie als voor personeel en gedetineerden (van Zyl Smit & Snacken, 2009). Een belangrijke illustratie hiervan vinden we in de toenemende Europese en nationale nadruk op de 'dynamische veiligheid', gesteund op constructieve (persoonlijke) relaties tussen

* Onderzoeker, Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel, Hanne.Tournel@vub.ac.be.

** Assistent, Vakgroep Criminologie, Vrije Universiteit Brussel, Philippe.Kennes@vub.ac.be.

¹ Wij opteren om doorheen dit artikel de minder contextgeladen term 'bewaarder' te hanteren. In de Belgische context spreekt men namelijk sinds eind 2009 van 'penitentiair bewakingsassistenten' (ingevoerd door KB van 12 november 2009, BS 24 november 2009). We wensen hierbij evenwel te benadrukken dat de benaming 'bewaarder' geenszins de complexiteit van hun opdracht vat, aangezien deze niet beperkt is tot het 'bewaren' van gedetineerden.

personeel en gedetineerden (art. 49, 51.2 European Prison Rules²; art. 105 Basiswet³). Naast bewaking en controle van gedetineerden vervullen bewaarders dus ook een belangrijke sociale rol in hun interacties met gedetineerden, wat volgens sommige auteurs een contradictorisch discours inhoudt, dat paradoxale reacties van bewaarders verwacht: controle gesteund op permanent wantrouwen en constructieve relaties gesteund op wederzijds respect en vertrouwen (De Waele & Depreeuw, 1985; Chauvenet *et al.*, 1994; Syr, 1996; Froment, 1998; Farkas, 1999; Snacken, 1999a). Toch zijn er studies voorhanden die stellen dat dit rolconflict zou afnemen en dat deze rollen wel compatibel zijn (Liebling & Price, 2001). Ook het concept 'dynamische veiligheid' vertrekt van deze premisse.

In dit artikel analyseren we de wijze waarop deze dynamische veiligheid vorm krijgt en welke rol de *bewaarder* hierin speelt. De volgende vragen staan hierbij centraal: Wat houdt het begrip 'dynamische veiligheid' in? Hoe verhoudt dit begrip zich ten opzichte van de vier gangbare strafuitvoeringsdoelstellingen, zijnde: bewaring, orde, zorg en rechtvaardigheid? Met welke dilemma's wordt gevangenispersoneel, met bijzondere aandacht voor bewaarders, geconfronteerd in het bewerkstelligen van dynamische veiligheid? Dynamische veiligheid wordt namelijk vaak naar voren gebracht als hét ultieme middel om te komen tot veilige gevangenisregimes, zowel binnen de gevangenis als naar de globale samenleving toe. Maar wat betekent dit voor de bewaarders die dit in praktijk dienen te brengen? Zonder twijfel zijn er heel wat voordelen verbonden aan dit concept, desalniettemin plaatsen wij vanuit het bewaardersperspectief ook enkele kanttekeningen bij dit heilmiddel.

Ongeacht deze expliciete focus op bewaarders, willen we beklemtonen dat het slagen van dynamische veiligheid niet uitsluitend afhankelijk is van de (juiste) evenwichtsoefening van bewaarders maar dat hier nog verschillende andere significante partners in het verhaal zijn, waaronder in eerste instantie de gedetineerden zelf maar ook de lokale directie, het hoofdbestuur, etc. Vandaar dat er zowel aandacht gevestigd wordt op illustraties waarbij de bewaarder fungeert als beslissende actor, als situaties waar hij optreedt als loutere uitvoerder van een op hoger niveau ontwikkeld beleid. Hoewel belangrijk, mag het duidelijk zijn dat de rol van gedetineerden in het verhaal van dynamische veiligheid niet het voorwerp uitmaakt van dit artikel. Om dit abstracte theoretische verhaal enigszins concreet te maken, bespreken we na de conceptuele verdieping van dynamische veiligheid enkele empirische resultaten van Belgisch en internationaal onderzoek, dewelke belangrijke dilemma's binnen deze complexe opdracht voor bewaarders bloot leggen. We eindigen met enkele reflecties en discussiepunten.

2. DYNAMISCHE VEILIGHEID: OVER HET BELANG VAN MENSELIJKE RELATIES

2.1 *Dynamische veiligheid: What's in a name?*

Hoewel het begrip 'dynamische veiligheid' in de jaren '80 door Dunbar (1985:77) naar voren werd geschoven, werden de fundamenteen reeds eerder gelegd. Vanuit (gevangenis) sociologische hoek groeide namelijk het inzicht dat er in de praktijk gezocht moet worden naar een '*modus vivendi*', een 'genegotieerde orde' of een '*realpolitik*' tussen personeel en gedetineerden (Sparks & Bottoms, 1995; Snacken, 2005). Ondanks hun schijnbare machteloze positie worden gedetineerden hierbij beschouwd als sociale actoren die

² Recommendation R(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules, hierna verkort: 'European Prison Rules'.

³ Basiswet 12 januari 2005 betreffende het gevangeniswezen en de rechtspositie van gedetineerden, BS 1 februari 2005, hierna verkort: 'Basiswet'.

steeds een vorm van macht behouden en hierdoor situaties kunnen beïnvloeden, wat door Giddens (1984) ook wel wordt aangeduid met de term 'dialectiek van controle'.⁴ Gesteund op bovenstaande inzichten, houdt het concept 'dynamische veiligheid' in dat gevangenispersoneel constructieve relaties dient op te bouwen met gedetineerden via het spreken met en luisteren naar hen, doch zich te allen tijden bewust dient te blijven van het veiligheidsklimaat en het risico voor mogelijke incidenten (Coyle, 2005). Een actief regime, met aantrekkelijke stimulansen tot participatie aan activiteiten en de mogelijkheid tot het flexibel inspelen op lokale omstandigheden, vormt eveneens een integraal element van dynamische veiligheid (van Zyl Smit & Snacken, 2009).

Zoals nog duidelijk zal worden kan dynamische of 'actieve' veiligheid moeilijk begrepen worden zonder de verhouding tot 'passieve veiligheid' van dichterbij te bekijken. Het is namelijk een noodzakelijke voorwaarde voor het doen slagen van 'passieve' veiligheid, gekenmerkt door tralies, hoge muren, elektronica, etc. (Marshall, 1997). Sparks & Bottoms (1995) concluderen dat beide hand in hand dienen te gaan, maar dat de realisatie van 'fysieke' veiligheid best zo onopvallend mogelijk plaatsvindt. Deze veiligheidsvorm kan namelijk een belemmering inhouden voor het Europees (art. 5 European Prison Rules) en Belgisch⁵ verankerde normalisatieprincipe dat ernaar streeft om het leven binnen de gevangismuren zo sterk mogelijk te laten gelijken op de positieve aspecten van het leven erbuiten.

Snacken (1999a) merkt op dat men via allerhande buitenlandse incidenten aan den lijve heeft moeten ondervinden dat passieve veiligheid niet kan werken zonder dynamische veiligheid. Maar zeker niet alleen de negatieve ervaringen waren doorslaggevend voor de Europese (en nationale) doorbraak van het concept. Zo hangt het belang dat vandaag verleend wordt aan dynamische veiligheid onlosmakelijk samen met de eerder aangehaalde Europese overgang naar postautoritaire gevangnissen waarbij, gesteund op gevangenis sociologische inzichten, personeel aangemoedigd wordt om via overleg en compromissen te komen tot een *modus vivendi* tussen gedetineerden en personeel (van Zyl Smit & Snacken, 2009). Deze overtuiging vloeit tevens voort uit de wetenschap dat de formele, globale macht van bewaarders bedreigd wordt door het feit dat gedetineerden in alle gevangnissen de bewaarders in aantal overstijgen en deze laatste nog steeds in sterke mate afhankelijk zijn van de medewerking van gedetineerden voor het vervullen van routinetaken en het in stand houden van de interne orde (Sparks & Bottoms, 1995; Snacken, 1999a, 1999b, 2005). Uit Brits onderzoek blijkt dat bewaarders heel wat tijd en energie besteden aan het negotiëren met gedetineerden om alzo tot 'vreedzaam samenleven' te komen. Opmerkelijk is dan ook de vaststelling dat net dit '*peacekeeping*' aspect van hun job vaak ondergewaardeerd wordt door zowel hun oversten als de samenleving (Liebling, Price & Elliott, 1999). Het concept dynamische veiligheid is inmiddels uitgegroeid tot een '*hot item*' dat het hedendaagse penitentiaire discours lijkt te domineren. Desalniettemin zullen we hierbij ook enkele kanttekeningen plaatsen.

2.2 De 'equal priority and balance' en dynamische veiligheid

Teneinde de rol van dynamische veiligheid in de penitentiaire praxis te duiden, dienen we naar onze mening oog te hebben voor de verwevenheid ervan met de vier gangbare strafuitvoeringsdoelstellingen waar verschillende auteurs op wijzen (Marshall, 1997; van

⁴ Zie ook FRANKE (1990) die de veranderende machtsbalans tussen gedetineerden en de 'bestraffers' in Nederland onder de loep nam.

⁵ In de Basiswet zit het normalisatieprincipe vervat in verschillende artikelen en zit dit verweven in de geest van deze wet.

Zyl Smit & Snacken, 2009). In dit verband kunnen we Morgan aanhalen die, geïnspireerd door het befaamde Woolf-rapport (Woolf en Tumim, 1991), pleit voor een stabiel gevangenisregime door te streven naar een *equal priority and balance* of evenwicht tussen bewaring, orde, zorg en rechtvaardigheid. (Morgan, 1994, 1997). Laten we kort stilstaan bij deze verschillende componenten.

De verantwoordelijkheid van het gevangenisstelsel om de samenleving te beschermen tegen mogelijke ontsnappingen kan worden beschouwd als de taak 'bewaring'. Hiervoor dient de gevangenis met andere woorden de opsluiting van gedetineerden te verzekeren (Snacken, 1999b; van Zyl Smit & Snacken, 2009). In de Basiswet wordt dit omschreven als 'externe veiligheid' (art. 2, 10° Basiswet). Daar waar bewaring naar het doel verwijst, vormen de eerder besproken 'passieve' en dynamische veiligheid twee middelen hiertoe. Dit maakt meteen ook duidelijk waarom men deze laatste niet als een overkoepelende term kan beschouwen maar eerder in interactie dient te bestuderen met de verschillende kerntaken 'binnen' deze *equal priority and balance*. De bewaringsopdracht kan niet los gezien worden van de interne orde binnen een gevangenis. Een gevangenis heeft immers, naast de taak van het bewerkstelligen van externe veiligheid, een even belangrijke opdracht in het verzekeren van een veilige en op orde gerichte strafuitvoering, zowel naar gedetineerden, personeel, als externen⁶ toe.

Dit brengt ons naadloos bij een tweede kernopdracht, 'orde' of in de Basiswet omschreven als 'interne veiligheid' (art. 2, 9° Basiswet). Sparks, Bottoms en Hay definieerden in 1996 orde als: "*An orderly situation is any long-standing pattern of social relations (characterized by a minimum level of respect for persons) in which the expectations that participants have of one another are commonly met, though not necessarily without contestation*" (Sparks, Bottoms & Hay, 1996:119). 'Orde' wijst op een algemene sociale situatie, terwijl controle één van de middelen vormt om deze te bereiken. Het behelst het gebruik van routines en verscheidene (in)formele praktijken waartoe ook bijvoorbeeld sancties behoren (Sparks, Bottoms & Hay, 1996). Gegeven de reeds besproken evoluties en ontwikkelingen, wordt orde in de hedendaagse gevangenissen geduid als een 'genegotieerde' orde hetgeen niet kan geïsoleerd worden van dynamische veiligheid en dialectiek van controle (cf. *supra*). De twee overblijvende elementen, zorg en rechtvaardigheid, zijn niet enkel kernopdrachten op zich, maar vormen tevens fundamentele bouwstenen om orde en bewaring te bereiken in een gevangenis (Snacken, 1999b, 2005).

'Zorg' verwijst naar de aanwezigheid van zinvolle activiteiten, gezondheidszorg, contacten, etc. dewelke nodig zijn om het fysiek en mentaal welzijn van gedetineerden te handhaven en tevens te bevorderen. Hier kunnen we de link leggen met Marshall die erop wees dat een actief regime een integraal onderdeel uitmaakt van dynamische veiligheid (Marshall, 1997).

De mate waarin gedetineerden het gevangenisregime aanvaarden, hangt volgens Crewe (2007) deels af van de wijze waarop dit voldoet aan principes van 'rechtvaardigheid'. Dit doorkruist heel wat aspecten van het gevangenisleven maar het zijn voornamelijk de bewaarders die de legitimiteit van de gevangenis belichamen en de relaties met gedetineerden die een cruciale factor vormen. Het duidt namelijk op een eerlijke en consistente

⁶ De toenemende nadruk op een menswaardige detentie gericht op re-integratie van gedetineerden heeft het aantal activiteiten aangeboden door externe actoren in de gevangenissen sterk doen toenemen. Maar onder de noemer 'externen' denken we ook aan bezoekers van gedetineerden.

behandeling, effectieve klachtenprocedures alsook het belang van degelijke motivaties en uitleg van beslissingen die door het personeel worden genomen (Snacken, 1999b).⁷

Bovenstaande inzichten leiden ertoe dat dynamische veiligheid niet kan beschouwd worden als een geïsoleerd bestanddeel van bewaring maar op een specifieke wijze verweven is met orde, zorg en rechtvaardigheid zoals verduidelijkt zal worden aan de hand van een conceptueel model.

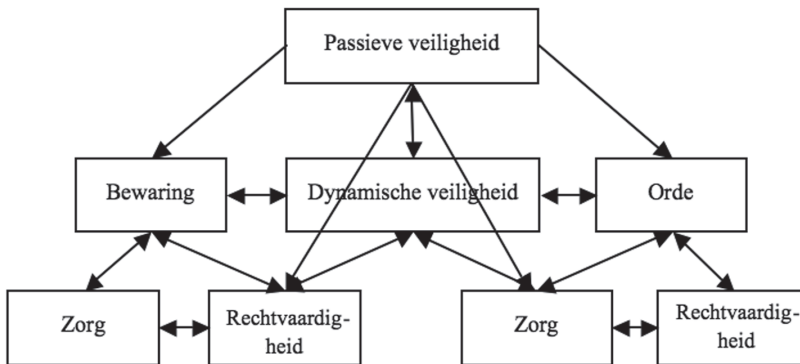
3. DYNAMISCHE VEILIGHEID: EEN VAT VOL DILEMMA'S VOOR BEWAARDERS?

Hoewel de hierboven beschreven concepten in theorie mooi klinken, blijkt het in praktijk brengen van deze begrippen geen sinecure. Meer specifiek belichten we de rol van de bewaarder en de daaraan verbonden dilemma's die men ervaart bij het bewerkstelligen van dynamische veiligheid. Het moge duidelijk zijn dat de besproken situaties slechts een selectie vormen van de dagdagelijkse praktijk en dus niet allesomvattend kunnen zijn.

3.1 Orde in de chaos: een conceptueel model

Onderstaand model werpt een blik op de rol van dynamische veiligheid in een gevangenisregime dat georiënteerd is op een gelijke aandacht voor de vier strafuitvoeringsdoelstellingen: bewaring, orde, zorg en rechtvaardigheid. Door middel van dit schema trachten wij de complexiteit van de realiteit niet te reduceren, maar het als een houvast te beschouwen voor de bespreking van enkele bevindingen.

MODEL 1: GEVANGENISREGIME GEORIËNTEERD OP DE EQUAL PRIORITY AND BALANCE

Bewaring en orde: enkele mogelijke moeilijkheden

Wanneer men een stabiel gevangenisregime tracht te realiseren door hoofdzakelijk te investeren in passieve veiligheid, ligt het zwaartepunt bij de kernopdrachten van bewaring en orde met een verminderde aandacht voor zorg en rechtvaardigheid. Deze verminderde belangstelling wordt vanuit dit dominante passieve veiligheidsconcept verklaard door de

⁷ Een belangrijke bevinding betreft de vaststelling dat *justice* niet enkel van cruciaal belang is voor gedetineerden, maar ook voor bewaarders. Zo besluiten Lambert, Hogan & Allen (2006), dat men via het versterken van procedurele rechtvaardigheid een positieve invloed kan uitoefenen op het niveau van jobstress, jobtevredenheid en het organisatorisch engagement.

overtuiging dat zorg en rechtvaardigheid mogelijke bedreigingen inhouden voor orde en bewaring. Ironisch genoeg genereert deze doorgedreven focus op passieve veiligheid een negatieve invloed op de twee kerntaken terwijl men deze juist nastreeft. Buitenlandse ervaringen tonen namelijk aan dat een te sterke klemtoon op passieve veiligheid leidt tot ernstige bedreigingen van orde en bewaring onder de vorm van gevangenisopstanden, ontsnappingen, gijzelingen en andere bedreigingen van de interne veiligheid en orde. (Sparks, Bottoms & Hay, 1996; van Zyl Smit & Snacken, 2009). Internationaal (Marshall, 1997; art. 51.2 European Prison Rules) wordt dan ook gesteld dat materiële beveiliging alleen effect heeft wanneer ze hand in hand gaat met een actief gevangenisregime gebaseerd op goede persoonlijke relaties tussen gedetineerden en personeel. In dit verband wijst het Europees Comité ter Preventie van Foltering (CPT) op het gevaar dat bijvoorbeeld het, op een zichtbare en provocatieve wijze, dragen van wapens door bewaarders niet bijdraagt tot de veiligheid maar integendeel de relaties met gedetineerden eerder op de helling zet.⁸ Niet alleen kan het gebruik van wapens leiden tot levensbedreigende situaties waarbij deze bijvoorbeeld tegen bewaarders worden gebruikt, het vergroot daarnaast het machtsonevenwicht tussen bewaarders en gedetineerden (van Zyl Smit & Snacken, 2009). Ook in België kunnen we situaties onderkennen die (te) sterk de nadruk leggen op materiële beveiliging. Denken we maar aan de verschillende ongenueanceerde stemmen die, naar aanleiding van een reeks ontsnappingen in de zomer van 2009, opgingen voor het bijkomend investeren in passieve veiligheid, gaande van het spannen van helikopternetten tot het bewapenen van bewaarders. Men vergat hierbij echter dat de samenleving beschermen tegen ontsnappingen (bewaring) samenhangt met orde binnen de gevangenis. Maar naast deze expliciete voorbeelden kampen bewaarders zelf, in de dagelijkse uitoefening van hun job, niet zelden met dilemma's om conform de Belgische Basiswet een 'juist' evenwicht te vinden tussen passieve en dynamische veiligheid.

Zo kunnen we het dubio met betrekking tot het gebruik van fouilles aanhalen. Dit dubio is één waar de bewaarder vooral als uitvoerder opereert en minder als beslissende actor. Voor het bewerkstelligen van orde en bewaring vormen fouilles immers een belangrijk controlemiddel. Deze controlemaatregel kan ook omschreven worden als een vorm van passieve veiligheid die, zoals hoger werd betoogd, best fungeert als een aanvulling op een bestaande positieve relatie tussen bewaarders en gedetineerden (Van Zyl Smit & Snacken, 2009). Vanuit het belang om de waardigheid van gedetineerden te eerbiedigen, heeft de wetgever deze praktijk een wettelijke grondslag gegeven (Eindverslag commissie Basiswet). Zo maakt de Basiswet een onderscheid tussen 'een onderzoek aan de kledij' (art. 108 § 1 Basiswet) en 'een fouillering op het lichaam' (art. 108 § 2 Basiswet). Het onderzoek aan de kledij houdt in dat de kledij betast en doorzocht wordt met het doel na te gaan of de gedetineerde daarin of daaronder voorwerpen of substanties verborgen houdt die verboden of gevaarlijk zijn. De fouillering op het lichaam (cf. naaktfouille) gaat veel verder en verplicht de gedetineerde niet alleen om zich tot op het lichaam te ontkleden maar zelfs om openingen en holtten van het lichaam uitwendig te schouwen (Eindverslag commissie Basiswet). Uit onderzoek blijkt dat zowel gedetineerden als bewaarders deze naaktfouille als vernederend beschouwen (Snacken *et al.*, 2000). Ook Europese rechtspraak heeft bepaalde uitvoeringspraktijken van deze naaktfouille veroordeeld wegens een schending van art. 3 EVRM.⁹ Dit verklaart ook waarom de wetgever het gebruik ervan op een restrictieve wijze tracht te omschrijven. Om deze naaktfouille te kunnen toepassen, formuleert art. 108 § 2 Basiswet duidelijk dat de directeur bij afzonderlijke beslissing

⁸ Zie 11th General Report [CPT/Inf(2001)16] § 26.

⁹ Zie o.a. *Van der Ven vs. The Netherlands*, EHRM 4 februari 2003, Appl. 50901/99.

deze maatregel kan bevelen indien er individuele aanwijzingen zijn dat het onderzoek aan de kledij niet volstaat om het (bovenvermeld) doel te bereiken. Deze beslissing dient tevens overeenkomstig art. 8 § 1 Basiswet te worden gemotiveerd. Ook beklemtoont de wetgever dat deze twee controlemaatregelen geen tergend karakter mogen hebben en dienen te geschieden met eerbiediging van de waardigheid van de gedetineerde (art. 108 § 3 Basiswet). Gonzalez (2009) stelt in haar onderzoek vast dat de fouillereglementering, die inmiddels in werking is getreden, op het terrein voor heel wat commotie zorgt. De praktische invulling van dit artikel, conform de instructies van het penitentiair hoofdbestuur¹⁰, blijkt in strijd te zijn met de artikelsgewijze interpretatie van het eindverslag van de commissie Basiswet. Conform deze instructies worden gedetineerden in bepaalde situaties systematisch onderworpen aan een naaktfouille en worden ze ook regelmatig onderworpen aan een ‘grondige’ fouille aan de kledij, hetgeen impliceert dat de gedetineerde zich ook hier dient te ontdoen van alle kledij (Gonzalez, 2009). De complexe evenwichtsoefening waaraan het gevangenisbeleid¹¹ en gevangenispersoneel blootgesteld worden, wordt door dit fouilleverhaal geïllustreerd. Uit het onderzoek van Gonzalez (2009) blijkt dat men in de praktijk hier worstelt met het evenwicht tussen orde en bewaring enerzijds en het belang van menselijke waardigheid en respectering anderzijds (zorg en rechtvaardigheid). Dit dilemma concretiseert de mogelijke negatieve invloed die van een dominante passieve veiligheidsfocus kan uitgaan op de kernopdrachten van zorg en rechtvaardigheid¹². Nochtans kan deze erg controlegerichte interventie in zekere mate bijdragen tot dynamische veiligheid. Fouilles veronderstellen immers sociale contacten, die op een voor de gedetineerde aanvaardbare wijze kunnen verlopen en aldus bijdragen tot die dynamische veiligheid (Snacken *et al.*, 2000).

Zorg: enkele complicaties

Zoals hoger aangehaald, vergt dynamische veiligheid ondermeer een actief regime. De kerntaak ‘zorg’ is – net zoals rechtvaardigheid – zowel een strafuitvoeringsdoelstelling als een instrument. Dat het bewerkstelligen van dergelijk regime geen evidentie is, blijkt uit recent onderzoek. Zo merken Tournel & Snacken (2009) op dat met enige voorzichtigheid kan gesteld worden dat anno 2008-2009 de uitgebreidheid van het aanbod aan vorming, opleiding en arbeidstoeleiding binnen een Vlaamse gevangenis, sterk bepaald wordt door de mate waarin de directie deze activiteiten als bedreigend voor de veiligheid ervaart. In de afweging van de organisatie van activiteiten ten opzichte van veiligheidswaarborgen speelt er echter een complexe, tot op heden onduidelijke, wisselwerking tussen het hoofdbestuur, de directie en het bewaarderskorps, beschermd door vakbondsorganisaties. Hierin kunnen we een duidelijke voorkeur voor bewaring bemerken terwijl meermaals gewag gemaakt werd van het belang van het onderling in evenwicht houden van de vier kernopdrachten. Zonder het belang van veiligheid te minimaliseren dreigt men hierbij te vergeten dat een actief regime, naast het realiseren van zorg, tevens een belangrijke rol kan spelen in het bewerkstelligen van rechtvaardigheid, orde en het beschermen van de maatschappij (bewaring). Deze stelling vloeit voort uit het gegeven dat een actief regime bijdraagt tot het ontwikkelen van sociale relaties en tevens kan bevorderen. Hoe meer bewegingen, hoe meer interacties er plaatsgrijpen tussen gedetineerden en het gevangenispersoneel wat een versterking van de dynamische veiligheid impliceert.

¹⁰ Omzendbrief nr. 86 d.d. 19 februari 2007 van de directeur-generaal van de penitentiaire inrichtingen

¹¹ Hoofdbestuur en lokale directie.

¹² Zie de éénrichtingspijl vanuit passieve veiligheid naar zorg en rechtvaardigheid in model 1.

Hierdoor wordt niet enkel de onderlinge verwevenheid van de kernopdrachten duidelijk maar tevens de interactie met dynamische veiligheid. Internationale literatuur alsook nationaal onderzoek, tonen aan dat er een belangrijke rol is weggelegd voor de bewaarders met betrekking tot het informeren en motiveren van gedetineerden inzake het deelnemen aan bepaalde activiteiten, gezien hun eerstelijnsfunctie (Braggings & Talbot, 2005; Hellemans, Aertsen, & Goethals, 2008; Tournel & Snacken, 2009). Het motiveren, stimuleren en informeren van gedetineerden inzake het aanbod is in principe een taak voor iedere bewaarder (art. 76, § 1 Basiswet). Tournel, De Ron & Snacken (2009) concluderen dat hoewel er reeds in diverse gevangenissen initiatieven¹³ ontwikkeld worden om deze arbeidsgroep meer te betrekken in deze opdracht, er blijvend dient geïnvesteerd te worden in het zoeken naar kanalen en instrumenten om hun betrokkenheid te vergroten. Hellemans e.a. (2009) merken in dit verband op dat het draagvlak van bewakingspersoneel voor de opdracht van de Vlaamse gemeenschap¹⁴ inzake sociale re-integratie ten tijden van hun onderzoek nog erg klein was. Dergelijke weerstand werd tevens door Snacken *et al.* (2000) vastgesteld. Dit onderzoek toont aan dat anno 1999-2000 de bewaringsopdracht op het terrein het sterkst wordt onderkend en gevaloriseerd, waardoor de andere opdrachten vaker naar de achtergrond verschuiven en tevens ondergewaardeerd worden. Dit gegeven hangt samen met de strafvisie van bepaalde bewaarders die menen dat het niet toevallig is dat gedetineerden in de gevangenis zitten en *“afschrikking door middel van een streng en hard regime meer dan voldoende is qua ‘opleiding’”* (Snacken *et al.*, 2000: 296). Zulke houding expliciteert een bepaalde visie die in tweestrijd kan komen met de opdracht van dynamische veiligheid.

Zoals hoger aangehaald is het bevorderen van persoonlijke contacten tussen gedetineerden en bewaarders, als aspect van de kernopdracht zorg, cruciaal voor dynamische veiligheid. Voor bepaalde bewaarders kan dit ‘angstaanjagend’ werken omdat dit meer eisen stelt op het vlak van communicatievaardigheden. Het zorgt namelijk voor een verhoogd aantal interacties waarbij dus ook meer discussies en (latente) conflicten aan de oppervlakte kunnen komen. Uit Belgisch onderzoek blijkt dat op lange termijn dynamische veiligheid minder angstaanjagend is, aangezien men binnen de gevangenissen waar men eerder terugvalt op een passieve vorm van veiligheid minder dagdagelijkse openlijke conflicten kent, maar bewaarders wel heel wat meer angst hebben voor represailles wanneer gedetineerden hun intrede doen in de vrije samenleving (Snacken, Mary, e.a., 2000). Men dient bij het bevorderen van interacties evenwel een belangrijke kanttekening te plaatsen. Zo blijkt uit recent Brits onderzoek (Crewe, 2009) dat dergelijke faciliterende beleidsmaatregelen niet altijd tot de gewenste effecten leiden. Gericht op het identificeren en beperken van de zorgen en ongenoegen bij gedetineerden, leidde dit tot instrumentele en dwangmatige contacten. Sommige gedetineerden ondervonden meer psychologisch comfort als bewaarders strikter waren en men zijn ‘vijand’ kende in tegenstelling tot oppervlakkige relaties waarvan de latente functies boven water kwamen als bewaarders hun gezag uitoefenden. Menselijkheid (‘humanity’) en gezag (‘authority’) confluëerden met elkaar waarbij dit laatste zegevierde wanneer beide in

¹³ De creatie van een ‘vormingsagent’, oprichting overlegorganen, etc.

¹⁴ Zie art. 5, § 1 Wet 8 augustus 1980 tot hervorming der instellingen, BS 15 augustus 1980; Samenwerkingsakkoord van 28 februari 1994 tussen de staat en de Vlaamse gemeenschap inzake de sociale hulpverlening aan gedetineerden met het oog op hun sociale re-integratie, BS 18 maart 1994; VLAAMSE REGERING, *Strategisch plan van de Vlaamse gemeenschap. Missie, krachtlijnen, ambities, strategieën en kritische succesfactoren*, 2000, 73 p; VLAAMSE OVERHEID, *Operationeel model voor de implementatie van het strategisch plan ‘hulp- en dienstverlening aan gedetineerden*, 2000, 27p; VLAAMSE OVERHEID, *Strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden in de pilotoregio Antwerpen-Kempen: operationalisering samenwerkingsconcept*, 2002, 25p.

conflict kwamen. “De ene keer zijn ze vriendelijk en de andere keer draaien ze je een loer” (vrij vertaald), illustreerde een gedetineerde (Crewe, 2009: 106). Dit toont dan ook het belang aan van rechtvaardigheid bij deze vorm van ‘soft power’. Zoals hoger aangehaald zijn eerlijkheid, consistentie en motivering belangrijke kernwoorden binnen de relaties tussen gedetineerden en bewaarders.

Rechtvaardigheid: de meest gecompliceerde opdracht?

Een dilemma waarmee bewaarders kampen op het vlak van rechtvaardigheid is de politieke en gerechtelijke trend naar toenemende erkenning van fundamentele rechten voor gedetineerden, die gepaard gaat met de installatie van formele rechtsmiddelen (zie art. 148 Basiswet inzake de klachtencommissie dat momenteel nog niet in uitvoering is). Het zogenaamde ‘beklagrecht’ geeft, overeenkomstig art. 148 Basiswet, aan de gedetineerde de mogelijkheid om – onverminderd de mogelijkheid om informele klachten te uiten bij de Commissie van Toezicht – bij de Klachtencommissie beklag te doen over elke beslissing (of verzuim of weigering ervan) die door of namens de directeur ten aanzien van hem of haar genomen wordt. Deze evolutie betekent voor bewaarders dat het huidige systeem, waarin zij een grote discretionaire macht hebben om allerlei gunsten toe te kennen of in te trekken, aan banden zal gelegd worden. Uit Belgisch onderzoek weten we dat deze trend door een aantal bewaarders gezien wordt als een aantasting van hun status en machtspositie en bijgevolg angst teweeg brengt over hoe zij zich hieraan dienen aan te passen. Zij die vóór de Basiswet erin geslaagd waren om door hun professionele en consistente houding gezag te verwerven binnen een wederzijds respectvolle relatie met de gedetineerden hadden geen angst voor de aangekondigde hervorming. In tegenstelling tot diegenen die vooral via beloningen en sancties werkten, en die meer rechtszekerheid voor gedetineerden als een aantasting van hun discretionaire macht zagen (Snacken, *et al.*, 2000; Snacken, 2005; Snacken, 2009a). Ook Kennes (2009) wijst erop dat men hierbij echter niet mag vergeten dat zulke waarborgen de legitimiteit (en rechtvaardigheid) binnen een gevangenis net kunnen verhogen, hetgeen van cruciaal belang is voor het handhaven van orde.

De (geplande) overgang van ‘gunsten’ naar ‘rechten’ mag de discretionaire macht dan wel in zekere mate aan banden leggen, niet elke situatie kan volledig worden omsloten door een strikt keurslijf van regels. Deze discretionaire macht dient op een billijke wijze te worden aangewend waarbij beslissingen worden gemotiveerd naar gedetineerden toe. Een erg belangrijk aspect van rechtvaardigheid dat hiermee verband houdt, is de nood aan ‘consistentie’. Liebling, Price en Elliott (1999) wijzen in dit opzicht op de paradox binnen gedetineerden-bewaarders relaties: gedetineerden vinden consistentie uitermate belangrijk, bewaarders erkennen dit maar maken duidelijk dat absolute consistentie onmogelijk is door de bestaande individuele verschillen tussen bewaarders en gedetineerden maar ook door de invloed van de ruimtelijke en tijdsgebonden context. Recent onderzoek naar de ordehandhaving binnen een Belgische gevangenis maakt duidelijk dat bewaarders ook hier een grote waarde hechten aan consistentie in hun optreden, doch zich bewust zijn van het onrealiseerbare karakter van absolute consistentie (Kennes, 2009). Liebling en Price (2001) stellen deze paradox scherper: gedetineerden verlangen dat men rekening houdt met hun eigen individuele noden bij het nemen van beslissingen binnen dit raamwerk van consistentie. In het verlengde hiervan kan men wijzen op het belang van de gevangenisdirectie om aan de hand van een ethisch raamwerk, bewaarders, binnen het wetgevend kader, te gidsen in de uitoefening van hun discretionaire macht. Het bepalen van dusdanige operationele en ethische grenzen vereist evenwel dialoog en

overleg tussen de penitentiair beambten en directie. Het streven naar een groot draagvlak is dan ook onontbeerlijk (Gilbert, 1997; Bryans, 2008; Kennes, 2010). Hierin kunnen uiteraard ook gedetineerden een belangrijke rol spelen. Een wezenlijke evolutie, dewelke eveneens kadert binnen de kernopdracht van rechtvaardigheid, is namelijk het voorzien van gedetineerdenoverlegorganen in de Basiswet. Meer bepaald kan men verwijzen naar het participatiebeginsel, vervat in artikel 7 van de Basiswet: *“In elke gevangenis wordt een klimaat van overleg nagestreefd. Daartoe wordt in elke gevangenis een overlegorgaan opgericht teneinde de gedetineerden in de gelegenheid te stellen inspraak te hebben in aangelegenheden van gemeenschappelijk belang die voor hun medewerking in aanmerking komen”*. Niet alleen België, maar ook andere Europese landen¹⁵ kennen deze praktijk die volgens recent onderzoek de legitimiteit (en rechtvaardigheid) van beslissingprocessen in een gevangenis versterkt. Dit zou op haar beurt bijdragen tot een bevordering van het ordeniveau in deze gevangnissen (Bishop, 2006). Nochtans wijzen van Zyl Smit & Snacken (2009) net zoals Bishop (2006) eerder deed, op de mogelijke risico's verbonden aan dergelijke organen: wanneer de gedetineerdenvertegenwoordigers enkel persoonlijke belangen nastreven of wanneer bewaarders zich in hun problemen genegeerd voelen door de directie, kan dit tot gevolg hebben dat de legitimiteit en orde een ernstige deuk krijgen. Tot op heden weten we bijzonder weinig over de implicaties van deze organen op het gevangenisstelsel, aangezien het desbetreffende artikel van de Basiswet nog niet in werking is getreden¹⁶. Niettegenstaande informeerde Gonzalez in haar masterproef naar de visie van bewaarders ten aanzien van het naderende gedetineerdenoverlegorgaan en concludeerde zij dat er bij 6 van de 10 bevraagde bewaarders sprake was van tegenkanting. Deze tegenkanting bleek voornamelijk ingegeven te zijn door het zojuist aangehaalde risico op misbruik van het orgaan voor persoonlijke doeleinden van de gedetineerdenvertegenwoordigers. Bovendien heerste er ook een bezorgdheid over de draagwijdte van de gedetineerdeninspraak, zoals blijkt uit volgend citaat: *“Op een bepaald moment moet ge wel een autoriteit hebben binnen die inrichting. Wie ben je hier anders nog? Als je de autoriteit alleen aan gedetineerden overlaat denk ik dat het hier een groot feest zou zijn en ik wil ook niet in een discussie komen van wij tegen hen. Dat lijkt mij ook net iets te veel van het goede. Ik denk dat er een aantal elementen zijn waar wel het advies van gedetineerden zou kunnen gevraagd worden, maar ik ben benieuwd hoe ge dat praktisch gaat organiseren want het is dan belangrijk dat ge die gedetineerden vraagt die constructief willen meedenken. En ik weet niet of die zo gigantisch talrijk zijn”* (Gonzalez, 2009: 77). Dit citaat maakt de meermaals aangehaalde bezorgdheid rond een mogelijke aantasting van de autoriteit van bewaarders duidelijk.

Een procedé dat een danige invloed kan uitoefenen op het dagelijks leven van gedetineerden en de door hun gepercipieerde rechtvaardigheid is de tuchtprocedure. Wanneer een personeelslid (*in casu* een bewaarder) een feit vaststelt waarvan men vermoedt dat het een tuchtrechtelijke inbreuk uitmaakt of wanneer een dergelijke inbreuk hem ter kennis wordt gebracht, dient men een tuchtrapport op te stellen en aan de directeur te bezorgen (M.O. nr. 1777¹⁷; zie ook art. 144 § 1 Basiswet). Volgens de Ministeriële Omzendbrief (M.O. nr. 1777 en 1782¹⁸, zie ook art. 122, 2° Basiswet) die de tuchtprocedure nog steeds

¹⁵ BISHOP (2006) wijst op Denemarken, Engeland, Finland, Duitsland, Nederland, Spanje en Zweden.

¹⁶ Wel is er sprake van enkele pilootgevangnissen, waar men experimenteert met dit soort van overleg. Een belangrijk verschil in vergelijking met de studie van Bishop (2006) is dat bewaarders worden betrokken bij deze overlegorganen.

¹⁷ Ministeriële Omzendbrief 2 mei 2005 nr. 1777 betreffende de tuchtprocedure ten aanzien van gedetineerden, hierna verkort: 'M.O. nr. 1777'.

¹⁸ Ministeriële Omzendbrief 15 maart 2006 betreffende de tuchtprocedure ten aanzien van gedetineerden, hierna verkort: 'M.O. nr. 1782'.

regelt, dient deze reactieve methode evenwel te worden beschouwd als een *ultimum remedium*. Dit is een belangrijk principe aangezien deze formele procedure de relaties tussen gedetineerden en gevangenisbewaarders dreigt scheef te trekken (Snacken, 1998; Stas & Vandecasteele, 2006). Bewaarders worden door de wetgever dan ook aangespoord om een “*wederzijdse soepelheid*” in stand te houden en niet “*te vitten op elk klein détail*”, wat bovendien een versterking van de discretionaire macht impliceert (Eindverslag commissie Basiswet: 187-188; art. 122 Basiswet). Niettemin zijn er situaties waarbij een formele ingreep noodzakelijk wordt en informele methoden geen soelaas meer bieden. Het belang van het zoeken naar een geschikte *modus vivendi* komt hierbij aan de oppervlakte waarbij de bewaarder een (consistente) middenweg dient te zoeken tussen de formele en informele conflictafhandeling. Informele conflictafhandeling en de installatie van een overlegcultuur, als belangrijke voorwaarden voor dynamische veiligheid, houden ook enkele dilemma’s in voor bewaarders: het risico op verlies van elke vorm van macht over gedetineerden (Snacken, 1999b), ook wel controlecrisis (Jacobs, 1983) genaamd. Wanneer we de typologie van Rostaing (1997) erbij halen, lijkt dit gevaar groter bij een ‘gepersonaliseerde’ relatie waarbij zowel de bewaarder als de gedetineerde vrij los met elkaar omgaan. Maar schuilt er ook geen gevaar voor controleverlies wanneer er enkel ingezet wordt op passieve veiligheid en de contacten tussen bewaarders en gedetineerden worden gereduceerd tot een minimum? Hepburn en Crepin beaamden reeds in 1984 deze vraag voor de Amerikaanse situatie en Bottoms (1999) formuleerde enkele jaren later eveneens deze bedenking.

3.2 De huidige Belgische penale context: een uitdaging op zichzelf?

Bovenstaande dilemma’s geven aan hoe moeilijk de dagelijkse evenwichtsoefening is voor bewaarders en dat de verwachtingen die ten opzichte van hen worden gesteld niet eenvoudig in te lossen zijn. De opdracht wordt nog complexer wanneer we onderstaande factoren in rekening brengen. Zonder de pretentie exhaustief te zijn, trachten we in wat volgt een overzicht te geven van de (volgens ons) belangrijkste factoren die verschillen tussen en binnen gevangenissen duidelijk maken, alsook moeilijkheden creëren om in dynamische veiligheid te voorzien.

Op macroniveau bemerken we de toenemende gevangenispopulatie waaraan de Belgische gevangenissen sinds de jaren ’80 onderhevig zijn en hierdoor dientengevolge gebukt gaan onder een overbevolking. Deze overbevolking leidt tot meer spanningen waardoor het niet eenvoudig wordt voor het personeel om in voldoende mate in dynamische veiligheid te voorzien. Naast deze toename is het aantal gedetineerden met een niet-Belgische nationaliteit en seksueel veroordeelden toegenomen. Door de wijziging in het profiel van gedetineerden komt de dialectiek van controle onder druk te staan (Snacken *et al.*, 2000; Snacken, 2007; Maes, 2009).

Daarnaast zijn er ook verschillen tussen de Belgische gevangenissen. In België onderscheiden we *grosso modo* twee soorten van gevangenissen: arresthuizen en strafinrichtingen. Snacken (2005) merkt in dit verband op dat arresthuizen gekenmerkt worden door een groot verloop van gedetineerden, hetgeen doorgaans andere interacties met het personeel teweeg brengt dan in een strafinrichting met langgestraften. Tevens blijkt architectuur een belangrijke randvoorwaarde te kunnen zijn voor het realiseren van constructieve relaties tussen gedetineerden en personeel. De meeste Belgische gevangenissen dateren uit de 19de eeuw en worden bijgevolg gekenmerkt door een stervormige architectuur, maar recentelijk werden enkele nieuwe gevangenissen gebouwd, met meer ruimte voor gemeenschappelijke activiteiten en doorgedreven elektronische veiligheids-

systemen. Deze 'nieuwe' gevangnissen dreigen door de sterk toegenomen elektronische veiligheidsvoorzieningen de klemtoon (te sterk) te leggen op passieve veiligheid en aldus het evenwicht met dynamische veiligheid te verliezen (Snacken, 2005). Kleine gevangnissen of gevangnissen met leefeenheden daarentegen kunnen een belangrijke voedingsbodem vormen voor het bewerkstelligen van dynamische veiligheid (Snacken, 2009b). Gevangnissen verschillen daarenboven onderling in beroepsethos (Sparks, Bot-toms & Hay, 1996) en 'moral performance' (Liebling & Arnold, 2004). Uit Belgisch empirisch onderzoek weten we dat er verschillende gradaties van autoritaire kenmerken tussen gevangnissen bestaan en dat de lokale directie mee bepalend is voor de heersende cultuur en het klimaat in de inrichting (Snacken, 2005). Zoals herhaaldelijk aan bod kwam, speelt de gevangenisdirecteur een cruciale rol in het uitdragen van een beleid dat gestoeld is op de principes van dynamische veiligheid (Kennes, 2010).

Ook binnen een gevangenis kunnen er verschillen optreden, in het bijzonder tussen (het regime van) secties en/of afdelingen (Liebling, Price, & Elliott, 1999). Zo stelt Snacken (2005) vast dat secties met gedetineerden die gevangenisarbeid of andere activiteiten verrichten, gekenmerkt worden door meer communicatie en dialoog. Dit staat in contrast met secties waar gedetineerden worden ondergebracht die een disciplinaire sanctie kregen opgelegd of die weinig activiteiten kunnen verrichten en die werden gekenmerkt door het hoger aantal gewelddadige incidenten. Ook Kennes (2009) stelt verschillende interacties vast tussen secties waar veroordeelden worden ondergebracht en secties met beklagden die een groter verloop kennen. Brookes, Smith en Bennett (2008) wijzen daarenboven op de vaak vergeten invloed van het "tussenniveau". In de Belgische context verwijzen we hiermee naar de ploegchefs en (hoofd)penitentiair assistenten. Ook zij spelen een niet te miskennen rol in het uitvoeren van het beleid. Zij staan nauwer in contact met de bewaarders en kunnen dan ook waar nodig bijsturen.

Hoewel dit een onderbelichte materie betreft, mag de invloed van de vakbonden eveneens niet worden onderschat. Vakbonden kunnen uiteraard een belangrijke rol spelen in het verdedigen van de belangen van bewaarders en in het bijdragen tot het verbeteren van leef- en werkomstandigheden in de gevangenis. Niettemin blijkt uit een Britse studie dat deze vakbonden ook een rem kunnen vormen voor bepaalde veranderingen die men wil doorvoeren en de implementatie van een beleid bemoeilijken (Bennett & Wahidin, 2008). Dit noopt ons ook stil te staan bij de recente stakingsacties in eigen land. Men kan zich hierbij de vraag stellen hoe dynamische veiligheid moet worden bewerkstelligd tijdens deze periodes die sterke repercussies hebben op het gevangenisregime. In bepaalde gevangnissen ontvangen gedetineerden in deze gevallen geen bezoek, kunnen zij niet deelnemen aan activiteiten, wordt hun bewegingsvrijheid ingeperkt,... (Aertsen & Beyens, 2010). Over dergelijke aspecten uitte Vanacker (2002) eerder zijn bezorgdheid. Komen de kerntaken zorg en rechtvaardigheid en bijgevolg orde en bewaring hierdoor niet op de helling te staan?

We mogen tot slot niet blind zijn voor de bestaande individuele verschillen tussen bewaarders, die niet zelden worden afgeschilderd als een monolithische groep (Arnold, Liebling, & Tait, 2007). Sociale relaties die een centrale rol spelen in dynamische veiligheid, worden immers beïnvloed door de bewaarder (en gedetineerden) zelf. Verschillende auteurs hebben allerhande (ideaaltypische) typologieën ontwikkeld om in zekere mate de variatie onder gevangenisbewaarders in kaart te brengen en bespreekbaar te maken (o.a. Rostaing, 1997; Farkas, 2000; Gilbert, 1997; Kauffman, 1988). Deze typologieën focussen doorgaans op de individuele attitude van bewaarders ten opzichte van hun werk en (de effecten ervan op) hun relaties met gedetineerden. Zo onderscheidt Rostaing (1997) een tweetal logica's gebaseerd op hoe bewaarders hun werk, relaties met gedetineerden en

hiërarchische oversten, percipiëren. Een bewaarder die wordt gekenmerkt door een 'statutaire' aanpak is voorstander van autoritaire, hiërarchische relaties met gedetineerden. Bewaarders met een eerder 'missionaire' aanpak daarentegen beschouwen hun werk als een sociale missie en verkiezen een nauwe verstandhouding met gedetineerden. Opmerkelijk is de vaststelling dat deze types geenszins statisch zijn en dat bewaarders hierin evolueren (Rostaing, 1997; Arnold 2005).

4. HET OPBOUWEN VAN CONSTRUCTIEVE RELATIES: A NEVER ENDING STORY?

Het staat buiten kijf dat er een belangrijke en onmiskenbare rol is weggelegd voor bewaarders, naast hoofdbestuur, lokale directie en gedetineerden, in het bereiken van dynamische veiligheid als aanvulling op noodzakelijk aanwezige passieve veiligheid. Doorheen dit artikel werd hoofdzakelijk aandacht besteed aan het bewaarderperspectief, desalniettemin impliciet ook aan de positie van het hoofdbestuur en lokale directies. Het aandeel van gedetineerden in dit verhaal van dynamische veiligheid werd daarentegen niet verder uitgewerkt, gezien het specifieke opzet van dit artikel. Doorheen de theoretische bespreking van dynamische veiligheid hebben we vastgesteld dat het toenemend belang ervan samenhangt met verschillende evoluties waarbij men steeds meer de nadruk legt op het creëren van een samenlevingsklimaat en de dialoog tussen gedetineerde en bewaarder van grote waarde is. Dynamische veiligheid kan echter niet los gezien worden van de *equal priority and balance* -leer, als voorwaarden voor een stabiel gevangenisregime. Door beide concepten met elkaar in verband te brengen binnen een conceptueel schema, willen wij tegemoetkomen aan een heersende lacune in deze literatuur. Dit schema toont aan dat dynamische veiligheid verstrengeld is met passieve veiligheid (als middel om bewaring te bereiken) maar ook met de kerntaken van orde, rechtvaardigheid en zorg. De onderliggende visie, eigen aan dynamische veiligheid, is dan ook dat deze vier opdrachten waarmee een bewaarder wordt belast, een mate van compatibiliteit veronderstellen. De bewaarder dient hierbij als het ware te streven naar een evenwicht tussen deze kerntaken. Dat deze opdracht geen evidentie vormt, toonden we aan door middel van (recente) resultaten van nationaal onderzoek en internationaal verworven inzichten.

Een belangrijke vaststelling is dat de taak van bewaring en in het bijzonder vormen van passieve veiligheid nog steeds de bovenhand nemen en andere kerntaken overschaduwden. Hoewel dynamische veiligheid hetzelfde doel beoogt als de passieve vorm, vereist ze bijzondere competenties en vaardigheden van bewaarders, die vaak onderschat of onderbelicht worden. Daarnaast kunnen we voorzichtig concluderen dat de kerntaak van rechtvaardigheid het meest complex in de praktijk te brengen blijkt, gezien het groot aantal besproken dilemma's. Ondanks de overwegend positieve connotatie van dynamische veiligheid, toonden we toch ook enkele risico's die verbonden zijn aan dynamische veiligheid zoals *het verlies van elke vorm van controle*, de dwangmatigheid die met relaties gepaard kan gaan, etc.

We kunnen besluiten dat bewaarders met het oog op het bewerkstelligen van dynamische veiligheid, als vereiste voor een stabiel gevangenisregime, dagelijks een ingewikkelde uitdaging dienen te trotseren. Vanuit die optiek dient er blijvend geïnvesteerd te worden in kanalen om bewaarders te trainen en te ondersteunen in deze ingewikkelde evenwichtsoefening, waardoor zij dit proces in de toekomst (hopelijk) niet meer ervaren als een mogelijke aantasting van hun machtspositie, maar eerder als een belangrijke stap in het realiseren van 'legitieme' autoriteit. Frappant is dan ook de vaststelling dat deze complexe opdrachtuitbreiding niet onmiddellijk gepaard ging met een aangepaste selectie en opleiding. Momenteel beweegt er echter wel heel wat op dit terrein, waaronder

de niveau-upgrading van niveau D naar C en daarmee samenhangende uitbreiding van de opleiding van 13 weken naar één jaar. Hoewel wij grote voorstanders zijn van een aangepaste opleiding en selectie, zouden we nogal simplistisch te werk gaan mochten we dit als enige en ultieme oplossing zien, want bestaat er niet zoiets als een lokale ethos, traditie en beroeps cultuur? Vandaar dat wij pleiten voor permanente vorming en begeleiding van bewaarders op het terrein om alzo deze principes een weg te laten banen binnen de heersende beroeps culturen van bewaarders. Wij koesteren de hoop dat er zal gestreefd worden naar een gelijke aandacht voor de vier kerntaken in de dagdagelijkse contacten en niet alleen via officiële procedures, commissies of wetgeving. Genoeg toekomstuitdagingen aldus: *a never ending story...*

BIBLIOGRAFIE

- AERTSEN, I., & BEYENS K. (2010). Vakbondsacties ondergraven het gevangenisregime. *De Morgen*.
- ARNOLD, H. (2005). The effects of prison work. In A. LIEBLING & S. MARUNA (Eds.), *The Effects of Imprisonment* (pp. 391-420). Cullompton: Willan Publishing.
- ARNOLD, H., LIEBLING, A., & TAIT, S. (2007). Prison officers and prison culture. In Y. JEWKES (Ed.), *Handbook on Prisons* (pp. 471-495). Cullompton: Willan Publishing.
- BENNETT, J., & WAHIDIN, A. (2008). Industrial relations in prisons. In J. BENNETT, B. CREWE & A. WAHIDIN (Eds.), *Understanding Prison Staff* (pp. 117-133). Cullompton: Willan Publishing.
- BISHOP, N. (2006). Prisoner Participation in Prison Management. *Champ pénal / Penal field, nouvelle revue internationale de criminologie, III*.
- BOTTOMS, A. (1999). Interpersonal violence and social order in prisons. *Crime and Justice, 26*, 205-281.
- BRAGGINGS, J., & TALBOT, J. (2005). *Wings of Learning: the role of the prison officer in supporting prisoner education*. London: The Centre for Crime and Justice Studies.
- BROOKES, S., SMITH, K., & BENNETT, J. (2008). The role of middle and first-line managers. In J. Bennett, B. Crewe & A. Wahidin (Eds.), *Understanding Prison Staff* (pp. 262-276). Cullompton: Willan Publishing.
- BRYANS, S. (2008). Prison governors: new public managers? In J. BENNETT, B. CREWE & A. WAHIDIN (Eds.), *Understanding Prison Staff* (pp. 213-230). Cullompton: Willan Publishing.
- CHAUVENET, A., ORLIC, F., & BENGUIGUI, G. (1994). *Le Monde des surveillants de prison*. Paris: Presses Universitaires de France.
- COYLE, A. (2005). *Understanding prisons: key issues in policy and practice*. Maidenhead: Open University Press.
- CREWE, B. (2007). The sociology of imprisonment. In Y. JEWKES (Ed.), *Handbook on Prisons* (pp. 123-151). Cullompton: Willan Publishing.
- CREWE, B. (2009). *The prisoner society: Power, adaptation, and social life in an English prison*. Oxford: Oxford University Press.
- DE WAELE, J.P., & DEPREEUW, W. (1985). *Opleiding voor penitentiaire ambtenaren*. Brussel: Ministerie van Justitie
- DUNBAR, I. (1985). *A Sense of Direction*. London: HMSO.
- FARKAS, M. (1999). Correctional officer attitudes toward inmates and working with inmates in a "get tough" era. *Journal of Criminal Justice, 27*(6), 495-506.
- FARKAS, M. (2000). A Typology of Correctional Officers. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology, 44*(4), 431-449.
- FRANKE, H. (1990). *Twee eeuwen gevangen: misdaad en straf in Nederland*. Utrecht: Spectrum.
- FROMENT, J. (1998). *La république des surveillants de prison: ambiguïtés et paradoxes d'une politique pénitentiaire en Franc*. Paris: LGDJ.

- GIDDENS, A. (1984). *The constitution of Society: outline of the theory of structuration*. Cambridge: Polity.
- GILBERT, M. (1997). The Illusion of Structure: A Critique of the Classical Model of Organization and the Discretionary Power of Correctional Officers. *Criminal Justice Review*, 22, 49-64.
- GOFFMAN, E. (1961). *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. Doubleday: Garden City.
- GONZALEZ, I. (2009). *Basiswet Gevangeniswezen: de interne rechtspositie van gedetineerden tussen theorie en praktijk*. Vrije Universiteit Brussel, Brussel.
- HELLEMANS, A., AERTSEN, I., & GOETHALS, J. (2008). *Externe evaluatie strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. Eindrapport*. Leuven: Leuven Instituut voor Criminologie.
- HELLEMANS, A., AERTSEN, I., & GOETHALS, J. (2009). Gevangenis en samenleving 2009: een externe evaluatie van het Vlaams strategisch plan hulp- en dienstverlening aan gedetineerden. *Fatik – Tijdschrift voor strafbeleid en gevangeniswezen*, 27(121), 17-22.
- HEPBURN, J. R., & CREPIN, A. E. (1984). Relationship Strategies in a Coercive Institution: A Study of Dependence among Prison Guards. *Journal of Social and Personal Relationships*, 1(2), 139-157.
- JACOBS, J. B. (1983). *New Perspectives on Prisons and Imprisonment*. Ithaca: Cornell University Press.
- KAUFFMAN, K. (1988). *Prison officers and their world*. Cambridge: Harvard University Press.
- KENNES, P. (2010). De gevangenisdirecteur in zijn zoektocht naar orde in de gevangenis. *Fatik: Tijdschrift voor strafbeleid en gevangeniswezen*, 28(125): 13-22.
- KENNES, P. (2009). *Bewaarders van de orde? een onderzoek naar de ordehandhaving in de gevangenis*. Vrije Universiteit Brussel, Brussel.
- LAMBERT, E., HOGAN, N., & ALLEN, R. (2006). Correlates of Correctional Officer Job Stress: The impact of Organizational Structure. *American Journal of Criminal Justice*, 30(2), 227-246.
- LIEBLING, A., & ARNOLD, H. (2004). *Prisons and their moral performance: a study of values, quality and prison life*. Oxford: Oxford University Press.
- LIEBLING, A., & PRICE, D. (2001). *The prison officer*. Cambridge: Prison Service Journal.
- LIEBLING, A., PRICE, D., & ELLIOTT, C. (1999). Appreciative Inquiry and Relationships in Prison. *Punishment and Society*, 1(1), 71-98.
- LOUCKS, N. (1996). La gestion de l'indiscipline en prison: une étude comparative Suède, France, Angleterre. In C. FAUGERON, A. CHAUVENET & P. COMBESSIE (Eds.), *Approches de la prison* (pp. 297-322). Bruxelles: De Boeck.
- MAES, E. (2009). Evolutes in punitiviteit: lessen uit de justitiële statistieken. In I. AERTSEN, K. BEYENS, T. DAEMS & E. MAES (Eds.), *Hoe punitief is België?* (pp. 43-84) Gent: Maklu.
- MARSHALL, S. (1997). Control in Category C Prisons. *Home Office Research and Statistics Directorate. Research Findings*, 54, 1-4.
- MORGAN, R. (1997). Are custody, control and justice compatible? The aims of imprisonment revisited. In A. LIEBLING (Ed.), *Security, Justice and Order in Prison: Developing Perspectives*. (pp. 62-70). Cambridge: The Institute of Criminology.
- MORGAN, R. (1994). Thoughts about control in prisons. *Prison Service Journal*, 57-60.
- ROSTAING, C. (1997). *La relation carcérale: Identités et rapports sociaux dans les prisons de femmes*. Paris: Presses Universitaires de France.
- SNACKEN, S. (1998). Omdat (alle) mensen belangrijk zijn. Bedenkingen bij een 'Proeve van voorontwerp van Beginselenwet gevangeniswezen en tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen'. *Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk*. 19(1), 1-8.
- SNACKEN, S. (1999a). De gedetineerde en zijn beambte: een genegotieerde orde. *Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk*, 20(1), 109-110.

- SNACKEN, S. (1999b). Long-term prisoners and violent offenders. In C. o. Europe (Ed.), *12th Conference of Directors of Prison Administration: proceedings* (pp. 43-73). Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- SNACKEN, S. (2005). Forms of violence and regimes in prison: report of research in Belgian prisons. In A. LIEBLING & S. MARUNA (Eds.), *The effects of imprisonment* (pp. 306-339). Cul-lompton: Willan Publishing.
- SNACKEN, S. (2007). Penal policy and practice in Belgium. In M. TONRY (Ed.), *Crime, Punishment and Politics in Comparative Perspective* (pp.127-216). Chicago: University of Chicago Press.
- SNACKEN, S. (2009a). 30 jaar strafuitvoering in België. In W. BRUGGEMAN, E. DE WREE, J. GOETHALS, P. PONSAERS, P. VAN CALSTER, T. VANDER BEKEN & G. VERMEULEN (Eds.), *Van pionier naar onmisbaar. 30 jaar panopticon* (pp. 278-304). Antwerpen: Maklu.
- SNACKEN, S. (2009b). "A liberal is a conservative who's been arrested" (John Grisham, *The Brethren*). *Orde van de dag – Criminaliteit en Samenleving*, 48, 27-32.
- SNACKEN, S., MARY, P., BEGHIN, J., BELLIS, P., BOGAERT, T., JANSSEN, P. (2000). *De problematiek van geweld in gevangenen*. Brussel: Onderzoeksrapport VUB-ULB.
- SPARKS, R., BOTTOMS, A., & HAY, W. (1996). *Prisons and the Problem of Order*. Oxford: Clarendon Press.
- SPARKS, R., & BOTTOMS, A. (1995). Legitimacy and Order in Prisons. *The British Journal of Sociology*, 46, 45-62.
- STAS, L. & VANDECASTEELE, L. (2006). De nieuwe tuchtprocedure ten aanzien van gedetineerden. *Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk*, 27(3):104-113.
- SYKES, G. (1958). *The Society of Captives*. Princeton: Princeton University Press.
- SYR, J.-H. (1996). Le contrôle dans les prisons: revue de littérature. In C. FAUGERON, A. CHAUVENET & P. COMBESSIE (Eds.), *Approches de la prison* (pp. 245-270). Bruxelles: De Boeck
- TOURNEL, H., DE RON, A., & SNACKEN, S. (2009). *Aanbevelingen voor het optimaliseren van vorming, opleiding en arbeidstoeleiding binnen de gevangenen in Vlaanderen: Eindrapport 2009*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- TOURNEL, H., & SNACKEN, S. (2009). *Vorming, opleiding en arbeidstoeleiding in zeven Vlaamse gevangenen*. Brussel: Koning Boudewijnstichting.
- VANACKER, J. (2002). Editoriaal: Alles komt terug. Maar... Kanttekeningen bij de recente golf van syndicale acties in het gevangeniswezen. *Panopticon. Tijdschrift voor strafrecht, criminologie en forensisch welzijnswerk*, 23(4), 285-286.
- VAN ZYL SMIT, D., & SNACKEN, S. (2009). *Principles of European Prison Law and Policy: Penology and Human Rights*. Oxford: Oxford University Press.
- WOOLF, H. & S. TUMIM (1991). *Prison Disturbances April 1990: Report of an inquiry*. London, HMSO.